

Teller Ede a Tisza-parti Halászcserda előtt – Bor Zsolt akadémikus és Csirik János rektor társaságában. (Fotó: Schmidt Andrea)

■ Teller Ede látogatása

Soha ne mondd azt, amit várnak!

(Folytatás az 1. oldalról.)

Teller Ede rendhagyó egyéniség. Hallgatósága egyik meglepetésből a másikba esik; mielőtt valaki méltatlankodni kezdene, az első radikális kijelentésre érkezik a második, nem kevésbé szélsőséges, amely azonban újrávilágítja a gondolatot. Árnyaltan fogalmaz, logikus, takarékos választ ad. Mondják, rendkívüli érvelő. A nyolcvanhat éves Teller Ede vitapartnerei sem lehetnek irigylésre méltó helyzetben, nemhogy a korábbiak. Pedig bizonyos volt (van) belőlük elég, úgy is mondhatnánk (ha valaki a félresikerült amerikai Oppenheimer-film óta nem sejtene, ahol Tellernek jutott az *infernális hidegháborús gonosz-szerep*) egy egész mozgalom küzd ellene. Ő, mint előadásának hallgatója kivetheti, a magyar fülnek kissé félreérthető „zöldek” gyűjtőnévvel illeti ezt az egykori oroszokkal-kiegyező, atomenergia-ellenes, a környezetet a technikai haladástól féltő ellentábor, és az előadás elején kijelenti: a XX. században három nagy veszély fenyegette az emberiséget; az elsőnek barna volt a színe, és a német náciizmust jelentette, a második vörös volt, az orosz

kommunizmus – harmadiké pedig zöld. A teremben erre tanácstalan meglepetés mutatkozik, de nem kap hangot, és hogy miért nem, vissza kell gondolni Teller Ede érkezésére. Belép, az előadói asztalhoz megy, és felül rá (nem extravagáns gesztus, 1928-ban Münchenben baleset érte, nehézségek ülnie). Los Alamos-i botját maga mellé támasztja, a zsúfolt terem felé fordul, és megkérdezi, *akik állnak, miért nem ülnek le?* Maga elé mutat az elegáns előadóterem széksorai elé, a padlóra. A hely hamarosan megtelik, fiatalok üldögélnek mindenfelé. A hidrogénbomba atyja pedig – mintha valóban atyjaian – mosolygó szemmel néz körül, és érezhetően elégedett: olyan helyzetet teremtett, amelyenre senki se gondolt. Akárha gondolkodásának dramaturgiai inkarnációja is lehet a dolog. Merthogy később arról beszél: *a tudomány nem csak a tudás, talán nem is elsősorban az; hanem a tudásnak az a része, ami új és meglepő – ami mindannak, amit a legtöbb ember tudni vél, esetenként talán éppen az ellenkezője. Gondoljuk csak el, folytatja, milyen lehetett, amikor a tudomány rájött, hogy a*

föld mozog, gömbölyű, és a túlsó féltekén fejjel lefelé élnek az emberek. Mekkora meglepetés volt! Vagy az, amit még száz éve sincs, hogy Einstein révén megismertünk: hogy az idő nem csupán a percek egymásutánja, hanem a térrel összefüggő dolog, s ezt egyszerűen el lehet mondani. Ugyanígy, véli a professzor, meglepő és abszurdnak látszó eredmény, hogy az anyag osztható és oszthatatlan (elemi) állapotában másként viselkedik. Az üvegpor, ugyebár – üvegpor; atomjai azonban oly törvényeknek engedelmeskednek, amilyeneknek a tárgy nem.

Barátjára, Szilárd Leóra meghittlen emlékezik. Biztos, hogy egy kicsit önmagára is gondol, amikor Szilárd elveiről elmondja, hogy azok soha nem a közvélemény elvei voltak. Első elv: *soha ne mondj semmit, amit elvárnak tőled.* Második: *azt ne bánd, ha valakit megsértesz, de az istenért, ne untasd!* Meséli, hogy Szilárd Leó már akkor az atomenergia felhasználásáról beszélt, amikor a kísérleti maghasadás még sehol se volt. Kinevették. Aztán 1938 végén Otto Hahnéknak sikerült maghasadást előidézni – Berlinben. Va-

lamit tenni kellett, ezt már sokan látták, kivéve az amerikai kormányt. Szilárd Leó úgy vélte, Roosevelt elnök figyelmét akkor hívhatja fel az atomfegyverre (és a német veszélyre), ha ismert tudóshoz fordul. Einstein volt az. Szilárd Leó akkor már mindent tudott, meséli Teller professzor, csak egyet nem: autót vezetni. Így hát sofőr is kellett; ez pedig Teller volt („első nukleáris megbízatása” – írja egy helyütt). Einsteinhez a megfogalmazott levéllel érkeztek („Einstein demokratikus ember volt: behívta a sofőrt is” – így Teller), s 1939 augusztus 2-án, e találkozáson – mondhatjuk? – eldőlt: *lesz atombomba.* (Nekünk is volt ilyen pillanatunk; „lesz ágyú”, mondta hajdan egy honfitársunk.) A levél októberben ért el az elnökhöz, épp idejében, véli Teller Ede, mert szeptemberben a németek és az oroszok már Lengyelországon osztoztak.

Egy másik, nagyon fontos tény: amikor az atombomba elkészült, Szilárd Leó úgy vélte, nem szükséges ledobni, elég, ha megmutatják a hatását. Sajnos, ezt nem tettük meg, folytatja Teller professzor. „*Az a gyanúm, ha az éjszakai órákban 10 ezer méter magasságban robbantottuk volna fel a bombát Tokyo fölött, hogy lássák az emberek s a császár is, akkor áldozatok nélkül be tudtuk volna fejezni a háborút. Ha így tettünk volna, az emberek ma sokkal kevésbé félnének a tudománytól.*” Barátsága Szilárd Leóval akkor sem tört meg, amikor a tudóstárs (sok más tudóssal együtt, Teller Ede ellenében) ellenezte a hidrogénbomba kifejlesztését. Teller azt mondja, Szilárd Leó szerette az oroszokat, együtt akart működni velük; mintha Sztálinnal lehetett volna. Ez is abból fakadt, hogy soha nem osztotta a közvélemény nézetét. A hírt azonban komolytalanul találja, amely *Sudoplatov* egykori KGB tábornok könyve nyomán újra felröppent, miszerint Szilárd Leó – Enrico Fermivel, Niels Bohrral és Robert Oppenheimerrel együtt – tudatosan átadta volna az atomtitkot az oroszoknak.

Panek Sándor

(Lapunk következő száma exkluzív interjút közöl Teller Ede professzorral.)

■ Új atomerőmű Magyarországon? ■ A férfiak és a nők egyenlősége

Einsteinről csak vizsgák után

A professzort a mai világban a túlzott környezetvédelem aggasztja, ami szerinte a technológiától és a tudománytól való félelem kifejezése lett. Ezt a mozgalmat legerősebbnek Németországban látja, de nagyon intenzív lett az USA-ban is, és ez már sok szempontból gátja a fejlődésnek. Rövid bevezetője után a professzor megígérte, hogy minden kérdésre válaszolni fog, még akkor is ha nem lesz felelete.

Az első kérdéshez kapcsolódva elmondta, hogy látogatása összefügg azzal, hogy esetleg új atomerőmű épülne Magyarországon. A franciák kedvező építési ajánlatát már régóta ismeri, s reméli, hogy jelenlegi látogatása valamilyen irányban elmozdítja az ügyet a holtponton. Szerinte értelmetlenül félnek az emberek, mert a Paksi Atomerőmű személyzete és hírneve kiváló. A franciák ezt tudva álltak elő ismét ajánlatukkal, s a professzor ismeretei szerint a tárgyalások felújítása nem lehetetlen.

Teller Ede a kérdésektől néha egészen messzire kalandozott, s kiderült, hogy matematikánára mindent elkövetett, hogy megutáltassa vele tantárgyát. Szíjjártó úrról, a fizikatanárról sokkal kedvesebben emlékezett, s felidézte azt, amikor Einsteint nem értve hozzá fordult. Ezzel azonban csak azt érte el, hogy a tanára elvette tőle a könyvet, s csak az utolsó vizsgája után kapta vissza, *most már olvashatód, fiam* felkiáltással.

Amikor Kapás Ferenc felmergette a professzornak, hogy pénteken Lékó Péter szeretne vele sakkozni, Teller Ede csak annyit mondott, hogy szívesen megvereti magát. Erről azonban rögtön eszébe jutott egy történet, amikor azt kér-

Jókedvében találták Teller Ede professzort a tegnapi este a Talent Centerbe látogató meghívottak, ahol a vendég mindjárt azzal kezdte, hogy a székről egyszerűen felült az asztalra. Mondván, magasabb nívón kell beszélnie. Zelei László újságíró rövid bevezetője után a házigazda, Kapás Ferenc köszöntötte professzort és a megjelenteket, majd Teller Ede mondott rövid bevezetőt.

dezték tőle, hogy a férfiak és a nők egyenlőek-e? A professzor válasza: *Éljen az a kis különbség.* Egyszer azt is mondta, hogy a nők soha sem fogtak úgy sakkozni, mint a férfiak, de azóta a Polgár lányokról tudomást szerezve beismerte, tévedett. Még mindig a nőknél maradvány, szerinte a gyengébbik nem alkalmasabb államfőnek, mint a férfi, s erre példaképpen hirtelen csak *Hitlert és Indira Gandhit* hasonlított össze.

Ugyancsak kérdésre válaszolva mondta el, hogy a következő évszázad-Szeged évszázada lehet, látva a 'biokémia óriási fejlődését, s hogy a tudósok már értik azt a nyelvet, amin a savak beszélnek egymáshoz. A lélekre a professzor szerint a legjobb definíció mindamellett a latinból kölcsönzött „gondolkodom, tehát vagyok”. Ez azonban nem állítás, nem kérdés, hanem egy kérdés elhalasztása. A sajátos okfejtés: „Nem tudom, hogy mit jelent, hogy létezem, s ezt olyannal, a gondolkodással magyarázom meg, amiről ugyancsak nem tudom, hogy micsoda.”

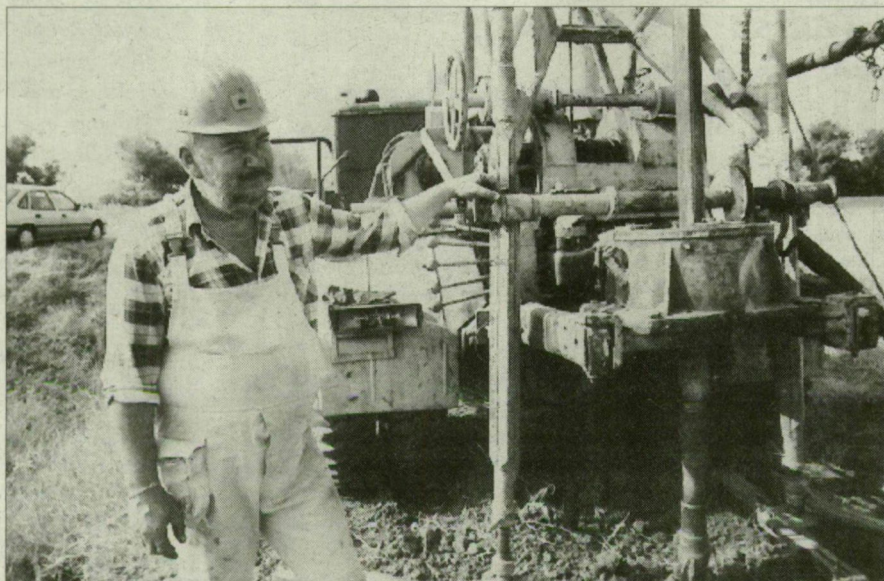
Kovács András

(Folytatás az 1. oldalról.)

az ingával kérdeztem a Teremtőt: hol van Attila eltemetve. Az ingám szinte odahúzott a koporsóhoz, s ott az órajárással ellentétes irányban forgásnak indult. Tudtam, hogy megtaláltam, de azért ellenőriztem még a helyet a pálcikáimmal is, s amikor azok keresztbe mozdultak, azt mondtam magamban: *mese nincs, itt van a koporsó.* A Teremtő elárulta még, hogy Attila huszonhárom méter mélyen, bebalzsamozott állapotban, egy 2.5x2.5 méteres ólomládában nyugszik.”

A hatvanhét éves nyugdíjas műszerész és amatőr radioeszteziológussal tegnap reggel mentünk ki Algyő-Csergőtelepre. Vass Endre zombói fúrómester csapatával, Réka lányával és Baranyai Péter bányamérnök-hallgatóval, no meg a fúrógéppel a helyszínen várt már bennünket. A toronyállítás és a biztonságtechnikai előkészületek után, 8 óra 42 perckor elkezdődött a fúrás. Az első 6 méteres cső körülbelül egy méter mélyen hatolt a földbe, amikor a fúrómester álljt parancsolt; elfogyott ugyanis az előre kiásott gödörből a fúráshoz oly nélkülözhetetlen víz. Kábé fél órát vártunk, mire a fúrófej újra

Atilla koporsóját keresték Algyőn

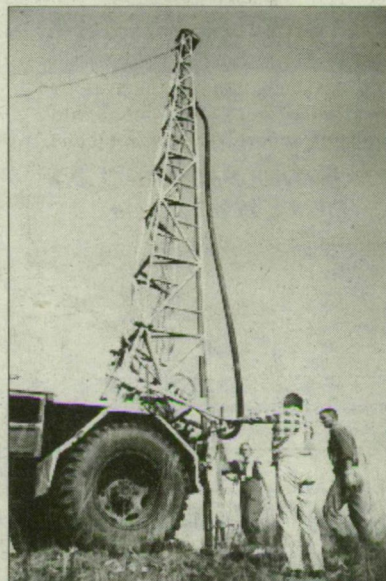
Atilla nyomában – ingával és fúrógéppel. A fúrómester teljesítette feladatát. (Fotó: Révész Róbert)

megindult. Möszijő Geiszt a szünetet kihasználva, a nagy európai turistatérkép fölé hajolva, elmondta, hogy *hazánkban, illetve a környező országokban milyen – eddig még fel nem fedezett – ásványi anyag lelőhelyekre bukkant az ingájával és a varázspálcájával.* „Pozsony mellett, az

anyja istenit – kedvelt kifejezése volt ez a möszijőnek –, olyan melegvizet találtam nyolcszáz méter mélyen a föld alatt, amely gyógyítja az AIDS-et. De van ilyen Magyarországon is. Van még Komló környékén arany, Ózd környékén gyémánt, Sárvár mellett olaj...” Geiszt András

sorolta volna még a helységneveket Európa-szerte, hogy hol mi, mi mennyi meg mi milyen mélyen, *de közben elindult a fúrógép.* Az első hat méteren üledékes talaj és homok váltotta egymást – kagylótörmelékkel meg miegyéb. Tíz-tizenkét méterről jött fel az a jó vízázó, de,

amit a szakemberek nemes egyszerűséggel csak úgy hívnak, hogy „fosóhomok”. Vass Endre kérdésekre, hogy kicsúszhat-e a fúrófej a Geiszt által kijelölt területről, elmondta: „Huszonhárom méternél ez szinte elképzelhetetlen, maximum néhány centit meg félre a fej, de akkor is benn

maradnak a négyzetben belül.” Amikor leengedték az utolsó, a negyedik 6 méteres csövet, az addig oly nyugodtan szemlélődő varázspálcás ember, a „pszeudourigeller” dözsölni kezdte kezét. Láthatóan izgult. El is árulta, szerdán már nem bírt magával, olyannyira, hogy ki sem ment a hotelszobájából.

Tíz óra ötvenhét perc. Huszonhárom méter mélyen vagyunk. Semmi dübörgés, fennakadás, koporsózöre. A cső, mint vajban a kés úgy nyomul lefelé az anyaföldbe. Már anyagos talajt mos ki a víz. Attila sehol. Möszijő Geiszt áll ingájával a zsebében és néz. Mi is ezt tesszük. „Szerintem 23.50-24 méter között van a koporsó” – így a francia magyar. Kétségbeesett próbálkozás. A fúrómester felszerel egy rövidebb csövet. Hátha... Hiába. Huszonnyolc méteren megállunk. *Voilà, c'est fini!* – ahogy a művelt kínai mondana. Ennyi, kész, vége.

Geiszt András fúrás utáni szomorú vallomása: „*En csak közvetítő vagyok a Teremtő és a keresett tárgy, illetve anyag között. Ha tévedtem, nem én tévedtem.*”

Szabó C. Szilárd